

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת ראה, תשס"ח
מספר 771מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

חוקת החזיר וחוק החזיר

(על האיסור לגדל ולמכור בשר חזיר בארץ)

לא תאכל כל תועבה... אַתְּ הַגִּמְלָה וְאַתְּ הָאֲרֻנְבַת וְאַתְּ הַשֶּׁפֶן... וְאַתְּ הַחֲזִיר... טָמֵא הוּא לָכֶם מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכְלוּ וּבְנִבְלָתָם לֹא תִגְעוּ.¹

א

איסור אכילת החזיר נחשב בתודעה היהודית לאיסור חמור ומייצג את ההבדלות של העם היהודי מסביבתו הנכרית. החזיר, הנחשב היה משוקצת עד מאוד, נתפס לא רק כאיסור דתי אלא כסמל של תיעוב והרחקה משאר האומות.² חז"ל בחרו שלא לקרוא לו בשמו וכינו אותו 'דבר אחר', ואף אמרו עליו שהוא כמו צואה ו'בית כיסא מטולטל'.³

חכמי ישראל נתנו כמה סיבות לשיקוצו של החזיר יותר מכל חיה טמאה אחרת. היו שראו בזה עניין רוחני,⁴ והיו שנימקו שהחזיר הוא המטונף שבחיות.⁵ לפני כ-150 שנים פורסמו כמה מחקרים רפואיים שטענו שהחזיר מעביר מחלות ומסוכן לבריאות, אך היו ששללו את הקשר בין מסקנות רפואיות אלה לאיסור התורה על אכילתו.⁶ על רעיונות אלה כבר אמרו חז"ל:⁷

'אַתְּ מְשֻׁפָּטִי תַעֲשֵׂוּ וְאַתְּ חִקְתִּי תִשְׁמְרוּ לְלֶכֶת בָּהֶם אֲנִי ה' אֶל-לֵהִיכֶם' (ויק' יח:ד) – דברים שהשטן ואומות העולם משיבים עליהן, ואלו הן: אכילת חזיר... ושמא תאמר מעשה תהוה הם – תלמוד לומר 'אני ה' – אני ה' חקקתיו, ואין לך רשות להרהר בהן.

אם כן, איסור אכילת החזיר הוא בגדר 'חוקה', כלומר איסור שלמעלה מהשכל. אין להבין בכלים אנושיים את חשיבות האיסור ואת חומרתו, ואין לנו להרהר אחר גזרתו.⁸

אויבי ישראל שבכל הדורות השתמשו בחזיר דווקא, כדי להתעמר ביהודים. בגרסה הקדומה ביותר לסיפור אִם הבנים שמתו על קידוש השם מסופר:⁹ "ועוד מעשה ששבעה אחים ואמם נתפשו ונאנסו מאת המלך לאכול

¹ דב' יד:ג-ח. איסור אכילת חזיר מוזכר גם בספר ויק' יא:ז.

² א' קליין, "איסור אכילת החזיר – מצווה דתית וסמל לאומי", דף שבועי לפרשת ראה, תשס"ה (מס' 616).

³ ירושלמי ברכות פ"ב, ה"ג. עוד על מיאוסו של החזיר ראו: י' סרי, "ואת החזיר", דף שבועי לפרשת ראה, תשס"ב (מס' 456).

⁴ ר' יצחק עראמה, שער ששים: "שמטמאים ומשקצים את הנפשות ומאטימים הכח השכלי ומולידים שבושי דעות וכולמוס תאוות נכריות ובהמיות המשחיתות אותם והמפסידות כונת בריאתם".

⁵ רמב"ם, מורה הנבוכים חלק שלישי פרק מח: "אילו היתה מותרת אכילת החזיר היו השווקים עם הבתים יותר מלוכלכים מבית הכסא".

⁶ י"ד אייזענשטיין, אנציקלופדיה אוצר ישראל כרך רביעי, ערך חזיר, ניו יורק 1910. עוד הסברים לאיסור אכילת חזיר ראו ע' רובין, "כשרות בעולם המודרני - לאור אזכורי החיות הטהורות והטמאות בפרשת שמיני ובפרשת ראה", דף שבועי לפרשת שמיני, תשס"ז (מס' 699); ש' רגב, "טעמי מאכלות אסורות", הדף השבועי מס' 489 לפרשת שמיני תשס"ג.

⁷ בבלי יומא סז ע"ב.

⁸ וראו רש"י לויק' כ:כו, על פי תורת כהנים קדושים פרק יב: "רבי אלעזר בן עזריה אומר מנין שלא יאמר אדם נפשי קצה בבשר חזיר... אבל יאמר אפשי, ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי".

⁹ בגרסאות מאוחרות ידוע הסיפור בשם 'חנה ושבעת בניה'. על השתלשלות הסיפור ותרומתו הרבים ראו: י' שילה, "חנה ושבעת בניה", מקראי שבת ומועד 6, המכללה האקדמית אשקלון, חנוכה תשס"ד.

מבשר חזיר האסור ויוכו בשוטים ובגידים'.¹⁰ שלשה דורות לאחר מכן מסופר על מלחמת אחים בין בניהם של ינאי ושלומציון החשמונאים:¹¹

כשצרו מלכי בית חשמונאי זה על זה, היה הורקנוס מבחוץ ואריסטובולוס מבפנים. בכל יום ויום היו משלשלין דינרים בקופה ומעלין להן תמידים. היה שם זקן אחד שהיה מכיר בחכמת יונית, לעז להם בחכמת יונית. אמר להן: כל זמן שעוסקים בעבודה אין נמסרין בידכם. למחר שלשלו להם דינרים בקופה והעלו להם חזיר, כיון שהגיע לחצי חומה, נעץ צפרניו נודעזעה ארץ ישראל ארבע מאות פרסה. באותה שעה אמרו: 'ארור אדם שיגדל חזירים'¹² וארור אדם שילמד לבנו חכמה יונית'.

שיקוצו של החזיר הביא לכמה גזרות, כגון: אסור לעבור בין שני חזירים, ואסור להניח לחזיר שיעבור בין שני אנשים;¹³ אסור לקרוא קריאת שמע כנגד פי החזיר.¹⁴ יש חכמים שפטרו ממזוזה את אנשי העיר שיש בה חזירים, כדרך שפטרו ממצוות מזוזה כל מקום המטונף, ויש שאמרו שחייבים במזוזה אלא שיש לכסותה.¹⁵ עוד אסרו חכמים לדבר דברי קדושה אם חזיר עומד לפני החלון, וכן יעצו שבשעת קידוש לבנה יעצום את עיניו כדי שלא יראה את החזיר.¹⁶

בשל תיעוב החזיר ובשל היותו סמל לאומות המגונות גזרו חכמים שאין לגדלו בכל מקום:¹⁷
אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל אבל מגדלין בסוריא ובמדברות שבארץ ישראל... אין מגדלין חזירים בכל מקום. לא יגדל אדם את הכלב אלא אם כן היה קשור בשלשלת.

ב

בשנת תשט"ו חוקקה מדינת ישראל את 'חוק ההסמכה'.¹⁸ חוק זה הסמיך את הרשויות המקומיות לחוקק חוקי עזר הבאים לאסור או להגביל גידול חזירים ושיווק מוצרי בשר חזיר. אבל החוק לא חייב את הרשות המקומית לחוקק חוקי עזר אלה, ולכן חוקקה המדינה בשנת תשכ"ב את 'חוק החזיר',¹⁹ האוסר לגדל או להחזיק חזירים ביישובים יהודיים לצורך אכילה. וזה לשון החוק: "לא יגדל אדם חזירים, לא יחזיקם ולא ינחרם". על פי חוק החזיר מותר לגדל חזירים לצורכי מחקר. ואכן מיד לאחר חקיקת החוק הוקם בקיבוץ להב שבנגב 'מוסד ומכון למדע ומחקר החי', שמגדל חזירים בהיתר חוקי.²⁰ השמועה אומרת שהמכון מגדל חזירים בכמות העולה הרבה על הנחוץ לביצוע הניסויים. כשליש מהחזירים של המכון משמשים למחקר, וכשני שלישים מוגדרים כ'עודפים' ומועברים למפעל הבשר של הקיבוץ המנצל את הפרצה בחוק.²¹

חוק החזיר לא אוסר, כאמור, למכור בשר חזיר לאכילה, ורשויות מקומיות אחדות הסתמכו על חוק ההסמכה הקדום וחוקו חוקי עזר האוסרים או מגבילים מכירה כזאת. מאז קום המדינה היו חוקי עזר אלה עילה למאבקים משפטיים רבים, רובם תביעות של גופים ואנשים פרטיים נגד הרשויות.²² בשנת תשס"ד עתרה תנועת שינוי לבג"ץ נגד כמה רשויות מקומיות על ההגבלות האלה. עתירה זאת נדונה בהרכב של תשעה (!) שופטים בראשות אהרון ברק, נשיא בית המשפט העליון. בפסק הדין²³ קבע בג"ץ אמות מידה לחקיקת חוקי העזר על פי חוק ההסמכה והורה להחזיר את הנושא לערירות הנתבעות על מנת שישקלו מחדש את חוקי העזר שחוקקו על פי אמות מידה אלה. אמות המידה נסמכות על "איזון בין הפגיעה ברגשות הדתיים והלאומיים מזה,

¹⁰ ספר חשמונאים ב, פרק ז' א, מהדורת א' כהנא (מתרגם), ירושלים תש"ל. בגרסאות מאוחרות של הסיפור, האינוס היה על עבודה זרה ולא על אכילת חזיר.

¹¹ בבלי סוטה מט ע"ב.

¹² ראו תוס' פסחים כג ע"א, שהאיסור הוא כבר מדאורייתא, וכאן החמירו והוסיפו איסור גידול חזירים אפילו שלא לצורך אכילת גוי.

¹³ פסחים קיא ע"א, ורש"י שם.

¹⁴ ברכות כה ע"א, רמב"ם הלכות קריאת שמע פ"ג הי"ג.

¹⁵ "המרדכי" (מחשובי הפוסקים באשכנז במאה ה-13), סוף הלכות מזוזה.

¹⁶ משנה ברורה סימן ע"ט ס"ק טו.

¹⁷ משנה בבא קמא פ"ז מ". וראו שו"ת משנה הלכות (לרב מנשה קליין, האדמו"ר מאונגוואר) חלק ד סימן קד שסובר שהלכה זאת קדומה לגזירה המוזכרת לעיל שבאה בעקבות מלחמת האחים בני חשמונאי. ולהלכה - רמב"ם הלכות נזקי ממון פ"ה ה"ט, שולחן ערוך חושן משפט סימן תט סעיף ב, ש"ך יורה דעה סימן קיז ס"ק א.

¹⁸ חוק הרשויות המקומיות (הסמכה מיוחדת), התשי"ז-1956.

¹⁹ חוק איסור גידול חזיר, התשכ"ב-1962. אפשר לעיין בנוסח המלא של החוק באתר משרד הדתות: www.dat.gov.il.

²⁰ www.animalresearch.co.il.

²¹ ת' נהרי, "מי מרוויח מהניסויים בחזירים בקיבוץ להב?", וואלה! חדשות, 7 בפברואר 2002,

<http://news.walla.co.il/?w=5/180346>.

²² ברק-ארו, "גלגולו של חזיר: מסמל לאומי לאינטרס דתי", משפטים לג 403, תשס"ג-2003.

²³ בג"ץ 953/01, 1355/01, 7406/01, 2283/02, ח"כ מרינה סולודקין ותנועת שינוי נגד שר הפנים ועיריות בית שמש, כרמיאל וטבריה, י"ב בכסלו התשס"ד (7.12.2003).

לבין הפגיעה בזכויות האדם מזה". בבואו להסביר את הפגיעה ברגשות הדתיים והלאומיים אומר בית המשפט:²⁴

התכלית הראשונה המונחת ביסוד חוק ההסמכה עניינה הרצון להגן על רגשותיהם של יהודים, הרואים בחזיר את סמל הטומאה. תפיסה זו היא, כמובן, ביסודה דתית. החזיר נחשב מאז ומעולם לסמל התיעוב והשיקוץ והגועל בעיני האדם היהודי. עם זאת, התפיסה היהודית אינה אך ביטוי לדיני הכשרות, שהרי אלה אינם מוגבלים אך לבשר חזיר. באיסור על אכילת חזיר גלום, בנוסף לשיקול הדתי, ובזיקה אליו, גם שיקול לאומי, החורג מתפיסה דתית הקשורה לדיני הכשרות, והמשותף לרבים שאינם דתיים או מסורתיים. ההיסטוריה היהודית מלאה סיפורי גבורה של יהודים שביכרו מות על פני אכילת חזיר. בזיכרון הקולקטיבי של העם היהודי טבועה התודעה שצוררי ישראל בכל הדורות עשו שימוש בחזיר כחלק מרדיפת יהודים והשפלתם. הסלידה מאכילת בשר חזיר טבועה עמוק בתודעה הלאומית של עם ישראל ובנפש האומה.

אם כן, בג"ץ מכיר בקביעה שאיסור אכילת חזיר אינו רק עניין דתי אלא גם עניין לאומי. בהקשר זה מעניין לקרוא את שירו של אלתרמן, "חופש הדעות והטלפיים":²⁵

דומה כי בלבה של כל אמה – ושבעתיים באמה הזאת ובזה הנוף שהוא ערשה –
יש זכרונות סלידות מסימות שנחרתו בחרב ובשוט והטבעו כיצר אשר לא מדעת.
לכן חשים גם אלה אשר לא יבדילו בין מפריס פרסה ושאינו מפריס פרסה
כי בעשות אמה עברית בישראל את החזיר לעקרונן, בל יעבר, עובר בתולדותיה רעד.
כי נמוקם של אדוקי הדת והחברה החילונית ונמוקה
כאילו משלימים הפעם זה את זה...
קצת משנה, אבל קשה על כך לפסח. מצד אחד הדת, מצד שני –
קצת גיאוגרפיה עתיקה וקצת היסטוריה ארכה...
ומצבו של החזיר באמצע קצת לא נוח.

ד"ר יואל שילה
המכללה האקדמית אשקלון

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
כתובתנו באינטרנט: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/>

²⁴ סעיף 20 בפסק הדין, עם מספר דילוגים מתבקשים.

²⁵ הטור השביעי, ספר שני תשל"ה, עמ' 237.